

Treći dio

***Na smotri
Četvrte krajiške divizije***

Na velikoj smotri

MITAR DAŠIĆ, MIRKO STANIĆ

Sedmi januar 1943. osvanuo je tmuran i hladan. Ne samo viši nego i niži vrhovi Grmeča bili su gotovo pravolinijski skriveni donjom ivicom kao tijesto guste magle, iz koje je zračila oštra studen. U nizinama, sasvim dolje, duboko ispod trenutno nevidljivih vrhova, takođe je bila magla, slična onoj gore na vrhovima planine.

Nezamagljeni prostor između ta dva maglena sloja bio je prekriven bijelim sniježnim pokrivačem, nakrsko išaranim raznim prtinama, po kojima su od samog svanuća, a naročito poslije devet časova hrlile čitave kolone partizana i civila u pravcu sela Srpske Jasenice, koje se nalazilo u srcu tadašnje velike slobodne podgrmečke teritorije.

U drugoj koloni, jednom od prtina, marširali su borci 2. krajiške brigade, u čijem sam se sastavu nalazio trenutno na dužnosti ekonoma pri štabu brigade. Borci su, svi do jednog, bili orni i raspoloženi kao nikad ranije. Nije ni bilo čudno što je tako. Naime, prije jutrošnjeg pokreta saopšteno nam je kud i zbog čega idemo. Nije šala biti na svečanoj smotri jedne cijele partizanske divizije u haosu jednog nečuveno krvavog rata, i to ravno pred samim Vrhovnim komandantom - Titom. I na samu pomisao da će ga vidjeti, svakom borcu kao da su rasla nesalomiva krila. Radosno su se zagledali, radosno izmjenjivali misli, osjećajući neku, dotad nepoznatu snagu. Za njih tada kao da nije bilo ničega nesavladivog, ničega nerješivog. Nada u konačnu pobjedu kod svih je jurila uzlaznom linijom.

Tek tada nam je bila sasvim jasna jučerašnja naredba o izuzetnom čišćenju oružja, te temeljnom dotjerivanju naše prilično pohabane odjeće i obuće, kao i to zašto smo baš danas morali svi biti uredno podšišani i obrijani i, koliko je to trenutno bilo moguće, u svakom pogledu pristojno dotjerani. Tad smo i sami pretpostavljali da ćemo moći poći u susret nekom vanredno svečanom činu, ali nam ni na kraj pameti nije bilo da će taj čin biti tako veličanstven i važan.

Nismo znali kako će sve te pojedinosti izgledati, ali su naše misli bile usmjerene na druga Tita, kojeg vjerovatno niko od nas nije nikad ranije čak ni na slici vidio. Pojedinosti u vezi s tim ponajviše su nas okupljale dok smo se primicali cilju.

Kad smo stigli na određeno mjesto iznenadili smo se koliko se tu već naroda skupilo, a čitave kolone, sa svih strana, pristizale su i dalje. Vojnopozadinski i civilni organi narodne vlasti, prema unaprijed dogovorenom i utvrđenom planu, razmještali su pristigle vojne jedinice i ci-

vile na predviđeni prostor, pa je, zahvaljujući tome, bila izbjegnuta gužva na zbornom mjestu. Zaprege sa tovarima odabrane hrane, uz koju je ponegdje bilo i čitavih buradi rakije, bile su spuštene podalje i pod nadzorom određenih ljudi. Za sve prisutne na tom veličanstvenom zboru opasnost od avijacije gotovo da i nije postojala, s obzirom na oblačno vrijeme sa niskim oblacima, koje kao da je bilo poručeno.

Gledao sam oko sebe radoznalo, razdragano. Čitav prostor oko mene pritiska je bila šarolika masa naroda, a iznad njihovih glava vijorile su se visoko podignute, pretežno crvene zastave. Otkud li samo tom narodu tolike zastave u ratnoj oskudici, pitao sam se u čudu. Između i ispod njih bjelasali su se transparenti sa raznim borbenim parolama. Između njih posebno se isticala velika »Svi na front - sve za front!« Pjevalo se na sve strane. Pjevalo poletno, borbeno, gromoglasno. Prednjačila je omladina, i u pjesmi i u zatalasalom kozaračkom kolu, kojem kao da nije bilo kraja.

Dolazak druga Tita sa pratnjom vojska je dočekala u stroju, a civili u dugom špaliru oko ostavljenog prolaza. Tajac nastao pri pojavi njegovih kola na cesti prema Bosanskoj Krupi, prosto se prolomio kad je naišao. Iz hiljade grla orio se oduševljeni pozdrav: »Živio drug Tito!« Radostan i nasmijan, on je rukom otpozdravljao razdraganom narodu. I onda kad je već bio prošao i ušao u školsku zgradu, narod je još uvijek aplaudirao, uzvikujući razne borbene parole.

Nije se dugo čekalo na svečani čin smotre. Kad se pojavio drug Tito sa svojom pratnjom sve je bilo u nekoj uzvišenoj svečanoj pozi.

Raport vrhovnom komandantu NOV i POJ drugu Titu podneo je Josip Mažar Šoša, komandant 4. krajiške divizije. Odmah poslije toga Tito je izvršio smotru postrojenih brigada. Pri tom su ga pratili: Ivan Ribar - predsjednik AVNOJ-a, pop Vlado Zečević - član Vrhovnog štaba, Đuro Pucar - sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, Košta Nađ - komandant 1. bosanskog korpusa i Slavko Rodić i Ilija Došen, te komandant i politički komesar 4. divizije Josip Mažar Šoša i Milinko Kušić.

Komandanti brigada, kao i komandant artiljerijskog divizionara, predali su raport Vrhovnom komandantu, obavjestivši ga o broju i naoružanju boraca u jedinici kojom komanduju.

Kad je Tito izašao na svečano okićenu tribinu, zajedno sa svojom pratnjom, oduševljeni narod i njegova vojska pozdravljali su ga borbenim poklicima i pjesmom kakvu Podgrmeč do tada nikada nije čuo. Kad se oduševljenje malo stišalo, pozdravni govor je održao Osman Karabegović, politički komesar 1. bosanskog korpusa, "a potom je predao riječ Titu, koji se obratio borcima i narodu toplo i drugarski, kao narodni vođa svojim odanim saborcima.

Veoma je teško opisati sve ono šta je tada taj ponosni, taj junački podgrmečki narod na tom zboru osjećao, šta maštao o sebi i svojoj budućnosti slušajući ga i posmatrajući toliku našu naoružanu vojsku oko sebe. Ja sam trenutno bio ubijeden da ćemo se osloboditi mnogo prije nego što sam ranije mislio. Sam sam sebi izgledao nekako mnogo veći i važniji nakon Titovih riječi:

- Vi ste svojom borbom zadivili čitav svijet!...

Prema raspoloženju u masi, shvatio sam da nisam jedini koji se tako osjećao. Eto, šta za narod znači prava riječ u pravo vrijeme, mislio sam. Ona mu donosi i radost, a radost ga oduševljava i preporučuje, snaži i jača za nove i neslućene podvige i uspjehe.

Poslije govora druga Tita i dr Ivana Ribara, u ime AFŽ-a Podgrmeča, Danica Medan je pozdravila Vrhovnog komandanta, izražavajući nadu da će naša narodnooslobodilačka borba i dalje biti uspješna pod njegovim rukovodstvom. Na kraju je dodala:

- Druže Tito, žene Podgrmeča mole te da i dalje'uspješno vodiš naše momke u borbi do pobjede.

Na te slobodno iskazane riječi jedne seoske žene uslijedio je snažan aplauz čitavog zbora, da bi ona, kao izraz narodne ljubavi, predala poklone drugu Titu, izrađene rukama podgrmečkih žena: veženu mušku košulju, džemper, šal, rukavice i čarape. Druge su žene i njega i njegovu pratnju okitile vezenim peškirimama. Istovremeno, djevojke i žene kitile su borbe u stroju. To su bili neviđeno lijepi prizori koji su izmamljivali suze radosnice, koje niko nije ni pokušavao da sakrije, jer su bile odraz sveopšte ganutosti naroda, koji je bar za tren zaboravio na rat i njegove strahote.

Ponesen opštim raspoloženjem, i sam Tito se uhvatio u razigrano kozaračko kolo, na radost suigrača i posmatrača. Nastala je potom izvjesna jagma oko njega, jer svi su željeli da do njega budu. Dok se igralo, tu i tamo je ispaljivan i po koji hitac, kao odraz sveopšteg veselja. A drug Tito je i dalje slobodno igrao, znajući da je među narodom koji ga iskreno voli, cijeni i poštuje.

Nešto kasnije, za vrijeme zajedničkog ručka, priđe mi jedan vojnik i reče:

- Druže Mitre, poslao me komesar Niko Jurinčić da ti saopštim da mu se odmah javiš.

Odmah krenem prema školi. Komesara sam zatekao na pragu, a on mi je, pošto sam ga propisno pozdravio, rekao:

- Mitre, imaš li bijelog luka?

- Imam, druže komesare.

- Požuri, donesi mi glavicu-dvije.

- Odmah, druže komesare - odgovorio sam mu žustro, odlazeći, dok je on i dalje stajao na pragu, očekujući moj povratak.

Vratio sam se brzo i predao mu dvije glavice. Kasnije sam saznao da je luk potražio drug Tito za vrijeme ručka, kojem su prisustvovali i drugovi iz njegove pratnje, te vojni i partijski rukovodioci i predstavnici narodne vlasti i masovnih organizacija. Tito je i tada govorio, a malo kasnije se i po treći put oglasio sa tribine na koju su ga borci uzdigli. Ponovo je odao puno priznanje borcima i narodu Bosanske krajine, a na kraju je sve to podvukao nezaboravnim riječima:

- Drugovi i drugarice, vi ste stub i temelj našeg NOB-a u ovom sudbonosnom času... Drugovi Krajišnici, budite ponosni što se nalazite u prvim redovima borbe za slobodu, kako u vojsci tako i u pozadini. ..

Na te njegove pohvalne riječi masa naroda, i nekoliko hiljada njihovih boraca, tog časa bila je i srećna i ponosna na sebe, svoju borbu i svog vrhovnog komandanta.

Na tom, po mnogo čemu izuzetnom zboru narod je cio dan doživljavao samo lijepe i nezaboravne stvari. Vidio je druga Tita, koji mu je odao javno priznanje, vidio i mnoge druge vojne i ostale rukovodioce, lično se uvjerio u svoju i snagu svoje vojske i njenog oružja, a topovi su posebno bili u centru pažnje. Oni su, posebno, u očima naroda bili odraz snage i moći. Mišić iz Dabra tom prilikom mi je ponosno rekao:

- Vidiš li, Mitre, kakvi su ovi naši topovi? Odavde ću, sa ovog mjesta, tući ustaše usred Sanskog Mosta. E, pa zar to nije divno?

- E, moj Jovo - kažem mu prijateljski - biće bezbroj prilika za njihovo dejstvo i tvoju vještinu u rukovanju njima. Čuo si danas i od druga Tita da nam do konačne pobjede preostaje još mnogo krvavih borbi.

- Pa naravno kaže mi on. - Ali, biće još i novoosvojenih topova, pa možda čak i tenkova, a što će tek onda biti sa neprijateljem možeš li i zamisliti.

U velikom krajiškom kolu s Titom

JOVICA ŠKRBIĆ

Pred kraj decembra 1942. godine 2. krajiška brigada se nalazila na širem području Podgrmeča, u rejonu Sanskog Mosta i rudnika Ljubije, u neposrednom dodiru sa neprijateljem. Stitila je slobodnu teritoriju od ustaško-njemačkih i četničkih snaga, a time, u širem smislu, Vrhovni štab, AVNOJ i druge naše partizansko-narodne ustanove koje su se nalazile na prostoru Bihaća, Drvara i Bosanskog Petrovca. Našu 2. brigadu sačinjavali su pretežno omladinci, kao i druge jedinice NOVJ. Po dolasku proleterskih jedinica i Vrhovnog štaba NOV i POJ, 1942. godine, na tie Bosanske krajine, na čelu sa drugom Titom, među partizanskim borcima i narodom zavlada je velika želja da vidimo iz neposredne blizine svog Vrhovnog komandanta.

Maštali smo, razgovarali međusobno, predstavljali i zamišljali kako izgleda, kako je obučen, kako je naoružan, koliko je visok, koliko je snažan, kakve ima oči i lice, kako nosi kapu-titovku i na koju je stranu malo nakrivljena. Upoređivali smo ga sa narodnim junacima iz priča i pjesama koje smo uspjeli do tada da pročitamo i čujemo.

Komandant naše brigade bio je lijep i čutljivo ozbiljan Ratko Martinović, a politički komesar Niko Juriničić, stari komunista i banjalučki radnik, prekaljeni revolucionar u štrajkovima i borbama sa policijom i nenarodnim režimom. Zamjenik komandanta brigade bio je Đurin Predojević, visok i krupan delija, koji se već dobro proćuo po svom osvjeđenom junaštvu. Zamjenik političkog komesara brigade bio je Dragoslav Mutapović, intelektualac sa Beogradskog univerziteta, predratni član KPJ - čovjek iz Srbije, koji je došao iz proleterskih jedinica.

Imali smo i politički odjel brigade, koji su sačinjavali: Pero Radović, visoki i korpulentni sin crnogorskog krša, predratni komunista, čovjek koji je bio veoma blizak svakom našem borcu, koji nikada nije klonuo i koji je u najtežim trenutcima znao zapjevati onu staru crnogorsku pjesmu: »Suzama se boj ne bije, već se vrela krvca lije«. Pero je bio rukovodilac političkog odjela, a članovi Miro Dragišić i Radenko Bročić, student iz Beograda, veoma drag drug mladima iz brigade. Taj naš politički odjel, zajedno sa štabom bio je duša boraca 2. brigade.

Za njima nisu zaostajali štabovi bataljona i politički komesari i komandiri četa i vodova, i deseteri desetina. Neki od njih su: Ranko Šipka, komandant 1. bataljona - čuveni jurišnik i junak sa Kozare i Balja; Milan Vrhovac, učitelj i komunista; Mile Vučenović, radnik iz Prijedora; Đuro Štrbac, Radovan Vujičić, Miroslav Ristić, Aleksa Panić, Ilija Par-

talo, Đoko Munjiza, Stojko Vujasin, Rade Bašić, Vladimir Marić, Petar Dujić, Svetozar Vujmilović, Savo Milić, Ilija Sanićanin, Milan Vuković, i mnogi drugi drugovi koji su već drugu godinu vodili svoje jedinice u okršaje i postali prekaljeni ratnici. Svoju popularnost i poštovanje boraca stekli su kroz borbe i okršaje.

Naša maštanja o Vrhovnom komandantu i upoređivanja sa našim rukovodiocima išla su dotle da su prelazila u prave male rasprave o tome da li je kao Niko tako sugestivan, hrabar, brižan za svoje borce, ponekad oštar, nemilosrdan prema neprijatelju, maštar o slobodi, o radničko-seljačkoj republici bez ugnjetavanja. Da li je miran, blag i odmjeren kao Ratko, da li je studiozan, energičan uporan i precizan i ubjedljiv kao Mutapović, da li je mlad kao Radenko, da li je junačina, nasmijan i bezgranično hrabar kao Đurin, da li je lijep, uvijek nasmijan, pokroviteljski raspoložen prema svojim borcima, u jurišima uvijek ispred njih kao Ranko Šipka, da li je kao Slavko Rodić, ili kao čuveni krajiški komandant Šoša, da li je kao naš Hamdija Omanović ili, možda, kao Ivica Marušić Ratko, ili kao Čiča Romanijski? Ama, spominjali smo sve češće komandante i političke komesare, sve dok neko ne reče da se ne prepiremo. Jer, svako je »navijao« za onoga koga je više poznavao ili nešto o njemu čuo.

Taj naš vrhovni komandant bio je i lijep, i mudar, i visok, i snažan, pametan i obrazovan, dobar drug, dobro naoružan, prikladno i lijepo obučan, izvanredan organizator, izvanredan poznavalac svjetske situacije i politike, poznavalac duše naroda i boraca, poznavalac običaja i adepta. Sa osjećajem iznad svega, za stremljena ovoga našeg sveukupnog naroda i radničke klase.

Mi smo čuli za druga Tita ali ga nismo vidjeli, a bio nam je poznat, drag i blizak; znali smo da je iz našeg naroda i svi smo se slagali u tome da je on naš najrođeniji, da je dio nas, i da smo mi njegovi borci. Mladosti ne treba zamjeriti što mašta. Htjeli smo da oponašamo svog vrhovnog komandanta, da kapu-titovku nosimo ili nakrivimo na istu stranu kao i on, da njegove vrline prihvatimo koliko je to moguće, da one budu i naše.

U tom maštanju i uzavrloj želji počele su se zapažati neke neobične stvari: pokreti omladine, masovnije i češće uređivanje domova i dvorišta, omladinke su užurbano nešto vezle, plele džempere, šalove i čarape. Odbornici su češće bili u pokretu i sve više zalazili u kuće kod domaćina i domaćica. Sve je krajem decembra 1942. uzavrlo, nekud žurilo, popravljale su se stare saonice, ili se pravile nove. U kući gdje smo stanovali domaćin Momčilo Budar glasno je rekao da onoga dvogodišnjeg ovna »bušuna« ne puštamo iz štale na sjenik sa ovcama, a onog šarenog krmka, što provaljuje tarabe, zaklaćemo i ponijeti na smotru.

Borci su očekivali da nekud krenemo. Jedni su tvrdili da će brigada napasti Bosanski Novi, a bilo je i logike jer je Bihać bio slobodan, kao i mnogi drugi gradovi i varošice. Drugi su govorili da pouzdano znaju da idemo u Hrvatsku, i da ćemo zajedno sa hrvatskim partizanima napasti Zagreb, jer je on bliži nego Beograd, a dobro bi bilo i prezimiti u nekom većem gradu. Da će se to govorkanje o pokretu brigade obistiniti potvrdiše učestale smotre po vodovima i četama: te dugme ti

je otpalo sa šinjela, te prljava ti košulja, pocijepane hlače, te na kundurama nema potkova, pa kakva ti je petokraka zvijezda, pa titovka izgužvana, a oružje da se i ne pita. Podmazuj, pa pregledaj, pa ponovo čisti i podmazuj. Sve je dovođeno u ispravnost kao pred kakvu veliku akciju ili borbu.

U takvoj pripremi i razmišljanju dođe i Nova 1943. godina. Snijeg je bio veliki, drveće se okitilo snijegom, grane do zemlje, svuda bjelina dokle oko može doseći. Pukle prtime, zazimilo, a mi se spremamo. I sam sam vjerovao da sve to nije uzalud i badava. Možda ćemo uz put susresti i svog vrhovnog komandanta. Po kućama oko Sanice, Jelašinovaca, Lušci Palanke, Podvidače, Brdara, Dubovika i Rujiške, pa sve do Mijske Glave, Budimilić i Majkić Japre, Hašana i Adrovaca, Rujiške, Bošnjaka, Fajtovaca i Eminovaca i drugih podgrmečkih sela od Sane do Une počеше se klati ovnovi, jaganjci, krmci, telad, pa čak i volovi, i zamirisaše pečena mast i maslo na kojima se pekle pite i kolači, kajgane, zaklani orozi i kokoši, te pekli veliki hlebovi, pogače i kukuruzovnice, što potvrdi da su naša maštanja prerastala u stvarnost.

Dva tri dana pred događaj učestaše skojevski i partijski sastanci, kao i zajednički sastanci boraca i omladine iz naše borbene pozadine. Saznasmo konačno, da idemo na smotru 4. krajiške divizije u Srpsku Jasenicu. Tamo će se naći 2. krajiška, 5. kozaračka, 6. krajiška brigada i dijelovi 8. brigade (koja je morala ostati na položaju), i to na pravoslavni Božić, 7. januara 1943. godine. Čulo se da je 5. krajiška kozaračka brigada sa Šošom pošla sa Kozare, preko Sane i Velike Rujiške, da je Hamdija formirao 8. krajišku brigadu od »ljutih« Cazinjana, iz Cazinske krajine i okoline, i da je Milančić Miljević sa dijelovima 6. krajiške brigade već na domaku Srpske Jasenice, i već uređuje mjesto gdje će se postrojavati divizija.

Jednog dana politički komesar brigade Niko Jurinčić i zamjenik komandanta Đurin bili su nešto raspoloženiji nego obično. Zadovoljstvo im se čitalo sa lica. Rekoše: »Jovice, Mitre, jesu li konji spremni da krenemo? Sad ćeš ti Jovice imati priliku da vidiš druga Tita«. Obradovali smo se neizmerno poslije tih riječi i konačnog saznanja da ćemo vidjeti Vrhovnog komandanta, jer to je rekao komesar Niko, pa nema više nagađanja, niti sumnje u to kuda se ide. Mitar Dašić, pratilac Đurina, od mene nešto stariji i vičniji u svemu, reče da se neće među krajiškim komandantima postidjeti od opremljenosti konja i izgleda svojih pratilaca.

Došao je dugo očekivani dan pokreta. Krenulo je sve živo, i staro i mlado, sa svojom vojskom na smotru pred Vrhovnog komandanta. Sa Predojevića glavice vidi se sav Podgrmeč - brigadne kolone boraca i naroda otegle su se u nedogled. Pjesma se čula na sve strane. Kolone omladine bile su na jednoj strani, a na drugoj red saonica i konja sedlanika - ko je šta imao to je i upregao. Neko volove, neko konje, a ko nije imao saonice upregao je kola. Kola i saonice bili su okićeni. Vile su se zastave, crvene i trobojke sa petokrakom zvijezdom - simbolom naše revolucije, a one crvene sa srpom i čekićem bile su posebno svečane. U dugačkim kolonama saonica i kola bilo je svakojakih đakonija, pečenih ovnova, krmaka sa stavljenim jabukama u pečene čeljusti, burića, pita,

bardaka i balona bosanske šljivovice, sa obavezno nabijenim litrenjicama i poluokama u džepovima i torbama i šarenicama domaćina i domaćica.

Sve je to hrlilo ka Srpskim Jasenicama i radosno podvikivalo. Nađe se u borčevoj čuturici i mučenice (rakije), zlu netrebalo. Naš čika Markan natukao šubaru do ušiju, sjedi na saonicama i izvlači pljosku rakije, pa nam daje. Mi, kao, ne smijemo. Govorio nam: »Na der, djeco, ugrijte se, zima je«. Prihvatimo, kriomice, da nas ne vidi neko od rukovodilaca. Gutnemo malo, pa natrag u kolonu. Naši rukovodioci se prave nevješti, kao ne vide, poručuju da se niko ne smije napiti.

Na domaku Srpske Jasenice slivaju se kolone vojske i naroda; pravo šarenilo, na ovećoj poljani ispred jaseničke škole. Škola uređena, okrećena, ispred tribina sa zastavama i simbolima naše revolucije. Kako se pristizhe, tako se zauzima mjesto ispred tribine za postrojavanje. Postrojavaju se 2. krajiška brigada, 5. kozaračka krajiška brigada, 6. krajiška brigada i Artiljerijski divizion.

Vidimo Kostu Nađa, Osmana Karabegovića, Josipa Mažara Sošu, Slavka Rodića, Hamdiju Omanovića, Ranka Sipku, Niku Jurinčića, Ranka Martinovića, Burina Predojevića, Dimitriju Bajalicu, Milinka Kušića, Svetozara Veinovića i mnoštvo drugih krajiških komandanata i političkih komesara, rukovodilaca narodne vlasti. Partije, omladine i AFŽ-a. Na čelu stroja, odmah ispred tribine, štab 2. krajiške brigade i zastavni vod. Radujemo se, tu smo, u blizini, i dobro ćemo moći da vidimo druga Tita. Očekuje se da dođe iz Bihaća. Uzbuđenje raste iz časa u čas. Redovi u stroju se ne kvare, ali pogledi su upućeni u željenom pravcu.

Čujemo razdragane povike naroda i komešanje. Neki koji su bliže cesti viču da dolazi drug Tito. Vidimo ide jedan kamion cestom prema školi sa dobro naoružanim partizanskim borcima, a zatim jedna crna limuzina, vjerovatno »opel kapiten« ili »mercedes«, zarobljen od neprijatelja. Odjednom se prolomi komanda druga Soše: »Divizija mirno, pozdrav na levo«, i visoka Sošina figura paradnim korakom prilazi limuzini iz koje izlazi čovjek, lijepo obučen, u toplom suknenom odijelu, sa opasačem na kojem se vidi veliki puštolj, sa gajtanom oko vrata, sa titovkom na glavi, koju krase crvena petokraka zvijezda sa srpom, i čekićem, srednjih godina, veoma lijep, sa izrazito karakternim licem i toplim plavim očima. Prosto nas je zasjenio. Činilo nam se da je viši od Soše i Đurina, da je lijep kao Ranko Šipka... Jednostavno bili smo presrećni što smo pogodili njegov lik, koji je sličan liku njegovih boraca i naroda. Radosni smo, srce igra - hoće da iskoči iz grudi od silne radosti. Šoša predaje raport.

Poslije primljenog raporta drug Tito, u Šošinoj pratnji obilazi stroj divizije, od brigade do brigade, od bataljona do diviziona. Vraća se na tribinu i pozdravlja narod i partizansku vojsku sa: »Smrt fašizmu«. Prolama se gromki odgovor iz hiljade grla boraca i naroda: »Sloboda narodu«. Dugo se ču eho otpozdrava naroda i divizije.

Poslije smotre, govora i pozdrava naroda i vojske drugu Titu nastalo je narodno veselje. U čitavoj toj pripremi da što bolje izgledamo, da se ne obrukamo pred Vrhovnim komandantom, nisam ni primijetio, sve dok se nije uhvatio u kozaračko kolo, koje su povelili krajiški junaci - Lazo Marin, Šoša, Niko Jurinčić, Ranko, Hamdija i Milančić, a za njima

borci, narod i omladina, da je drug Tito u kolu. »Jest, žarkoga mi sunca, i drug Tito ide u kolo«, veli moj drug Svetozar Vujmilić. Onda se stvorila jedna druga kolona da se uhvati u kolo pored druga Tita. Uspio sam da se uhvatim do njega, ali me je neko odsjekao. Upravo sam primijetio jednog divnog vučjaka u njegovoj blizini. Kolo je bilo ogromno, okretalo se okolo unaokolo. Bilo je to najveće kolo koje sam vidio u toku revolucije. Njegov vučjak je pogledao svoga gospodara. Kretao se lijevo - desno, ali je uvijek nepogrešivo dolazio do druga Tita u jednakim razmacima, bez obzira gdje se nalazi, i opet se udaljivao sve dok se kolo nije završilo.

Mnogi od nas mladića sa sela nismo znali ništa o vučjacima. Uz komad pite i mesa, sa čašom rakije kod starog Majkića, na toj velikoj poljani razvezli smo priču kako vučjak nije običan pas, već naučena životinja vjerna do posljednjega svome gospodaru. Dok smo razgovarali vučjak se našao u blizini, a moj drug Svetozar reče da on zna i šta mi pričamo, pa promijenismo temu. Malo se popilo, a Ilija Partalo reče da je čuo da na nas uskoro kreće neki Nijemac, po imenu »Vajs«, ali da mi mnogo ne brinemo oko toga jer je on dobar mitraljezac, on će njega već srediti, još dok mi budemo odmarali. »Išlo je na mene poviše Švaba, pa se nisu dobro proveli, a taj Nijemac je običan hvalidžija«, kaže. Šta nam može Nijemac »Vajs« i to jedan. Bilo je sigurno da smo poslije smotre divizije postali još jači. Imali smo i upoznali takvog divnog Vrhovnog komandanta. Niko nam ništa više nije mogao.

Drug Tito je otišao u pravcu Bihaća, toplo pozdravljen od svoje vojske i naroda, a mi smo pohitali na svoje položaje, sa čvrstom vjerom u konačnu i brzu pobjedu naše vojske i naroda. Sa takvim vrhovnim komandantom se sigurno pobjeđuje. Sa takvim uvjerenjem smo ušli u okruženje četvrte neprijateljske ofanzive, nazvane »Vajs-1«.

Sa nama iz ofanzive nije izišao Ilija. Poginuo je u snijegom okovanom Grmeču štiteći prilaze bolnici u Lukićima. Nismo ni znali da je Nijemac »Vajs« ofanziva u koju smo uleteli, i da je to bio njemački plan za uništenje partizanskih snaga.

Sa Četvrtim bataljonom na smotri Četvrtе krajiške divizije i u Podgradcima

GAVRO PANIC

Veći priliv mladih boraca sa slobodne teritorije i održani kursevi predstavljao je preduslov za formiranje 4. bataljona u 2. krajiškoj brigadi. Na dan formiranja 4. bataljona u njegovom sastavu je bilo pedeset posto novih, a pedeset posto starih boraca, koji su bili izdvojeni iz ostalih bataljona brigade. Tada sam iz 3. čete 1. bataljona raspoređen u 4. bataljon za vodnika 1. voda 1. čete. Nakon formiranja i organizacionog sređivanja, pristupilo se vojno-političkom pripremanju boraca za buduće borbe.

Za Novu 1943. naš bataljon se našao u Lušci Palanci i njenoj okolini. U to vrijeme počinjale su i pripreme za smotru brigada 4. krajiške divizije u Jasenici, ali se sve odvijalo u tajnosti. Kada su se čete okupile u bataljonsku kolonu i pod zastavom krenule cestom u pravcu Jasenice, sve borce je obuzela prijatna radost i raspoloženje, a zatim se zaorila pjesma. Usput su nas oduševljeno pozdravljale mase naroda iz podgrmečkih sela, pa smo tako stigli u Jasenicu, gdje se već slilo mnogo partizanske vojske i naroda iz podgrmečkih sela. Kada se pojavio drug Tito, sa ostalim rukovodiocima naše vojske, i kada je počela smotra, zadovoljstvu i raspoloženju nije bilo kraja, jer smo tada prvi put vidjeli Tita i silnu našu vojsku. Po izvršenoj smotri i održanim govorima nastalo je narodno veselje, pa se i Tito našao sa nama u kozaračkom kolu.

Odmah poslije smotre, 8. januara, brigada je dobila naređenje da krene u Kozaru i Potkozarje. Vijest o pokretu obradovala je borce iz Potkozarja i one sa desne obale rijeke Sane, između Prijedora i Bosanskog Novog, jer su se nadali da će sresti nekog od poznanika i nešto saznati o sudbini svojih najbližih. Kada sam saznao za naredbu o pokretu u Kozaru i Potkozarje, rekao sam borcima svog voda da je taj odlazak privremen i da će biti ubuduće više odlazaka i povrataka između Grmeča i Kozare. Bilo je i boraca rodom iz Podgrmeča koji su željeli da vide potkozarje i Kozaru, jer se mnogo pričalo o Kozari i kozaračkoj ofanzivi.

Novoformirani 4. bataljon vodio je prve teže borbe kod Martinbrda, a zatim u Podgradcima, kod Bosanske Gradiške. Kada smo stigli u Donje Podgradce, 2. i 3. četa 3. bataljona upućene su da zatvore pravac od Bosanske Gradiške, a 1. četa je bila u rezervi bataljona, razmještena po kućama u Donjim Podgradcima, zaseok Ražljevi, da bi se borci odmorili. Kada je neprijatelj saznao za dolazak naših jedinica u područje Podgradaca, krenuo je u napad od Bosanske Gradiške i Topole, pa

je snažno napao dvije čete našeg bataljona. Čete su odbile prvi napad i natjerale neprijatelja na povlačenje, uz osjetne gubitke. Nakon odbijenog napada, neprijatelj se bolje organizovao. Obukli su maskirna bijela odijela i neprimijetno podišli našim četama. Neprijatelj je snažno napao i natjerao naše čete na brzo povlačenje uzvišenim terenom kroz selo Trebovljane. Videći situaciju u kojoj se nalaze te dvije čete, naša 1. četa, sa komandantom Mirkom Simićem, brzo je izašla iz kuća, pa streličkim strojem krenula u protivnapad. Sudarila se sa neprijateljem kod mosta na rijeci Jablanici, kota 112, kuda i željeznička pruga Podgradci - Bosanska Gradiška. Tu se razvila žestoka borba, pa je neprijatelj zaustavljen. Kada su čuli pucnjavu i žestoku borbu, u pomoć su pristigli i borci 2. bataljona.

Borba je vođena do noći. Neprijatelj je odbijen uz osjetne gubitke, ali ni naše čete nisu prošle bez gubitaka.

I u toj borbi naši borci su ispoljili veliku hrabrost. Ali izgubili smo dva hrabra borca: Dušana Bilbiju, rodom iz Miške Glave, desetara 1. desetine moga voda, i Enesa Pašalića, rodom iz Bosanske Krupe, puškomitraljesca iz Dušanove desetine. Dušan je komandovao svojom desetinom i kretao se malo pognut, a Enes je tukao neprijatelja puškomitraljezom iz stojećeg stava. Kad sam to primijetio povikao sam na njih da koriste zaklone i da se prebacuju naprijed, kao i ostali borci, ali je već bilo kasno. Pokosio ih je rafal njemačkog »šarca«. Pali su na zemlju bez jauka, bez riječi. Rafal ih je zahvatio preko grudi u predjelu srca.

Poginuli borci 1. čete sahranjeni su na seoskom groblju u Gornjim Podgradcima.

Kuriri Četvrtog bataljona

VOJISLAV JAKOVLJEVIĆ VOJO

U sastavu 2. krajiške brigade, od njenog formiranja, pa do kraja rata, besprekorno je funkcionisala i kurirska služba, koja je u teškim ratnim uslovima predstavljala svojevrsno sredstvo veze i komunikacija između komandi i štabova jedinica. Bili su to najčešće dječaci od 12 do 17 godina - sljedbenici Boška Buha i kurira Jovice. Takvih je bilo u svim partizanskim jedinicama, pa i u našem 4. bataljonu. Oni su danonočno i u svim vremenskim uslovima povezivali sve dijelove brigade i bataljona. Jedan od njih, od prvih dana kada je bataljon formiran, bio je i Stevo Jakšić Stevica.

Da bi izvršili postavljene zadatke, činili su i ono što je izgledalo nemoguće. Provlačili su se kroz kišu kuršuma, kroz minska polja, između neprijateljskih položaja i čestih zasjeda neprijatelja. I tako mladi bili su svjesni šta znači blagovremeno prenošenje naređenja za ishod neke akcije ili borbe. I neprijatelj je bio svijestan značaja njihovih zadataka, pa im je često na njihovim stazama postavljao zamke nastojeći da dođe do podataka koje oni prenose. Međutim, zahvaljujući snalažljivosti i hrabrosti ovih mladih boraca - kurira, neprijatelj nije uspevao da se domogne željenih podataka. To se naročito ispoljilo u borbi sa četnicima na terenima Manjače, srednje i istočne Bosne.

Većina kurira bili su skojevci, a mnogi i članovi KPJ, što je veoma mnogo uticalo na njihov odnos prema izvršenju dobijenog zadatka.

Kuriri su na svojevrsan način bili poštovani od cjelokupnog boračkog i starešinskog sastava bataljona, pa su se i oni ponosili time. Svaki njihov dolazak u jedinicu značio je da će se uskoro nešto značajno poduzeti - akcija, borba ili pokret.

Poslije oslobođenja Tuzle u septembru 1943. godine došlo je do smjene kurira u bataljonu koji su do tada već prešli težak i trnovit borbeni put. Oni odlaze postepeno na rukovodeće dužnosti u jedinice, a na njihova mjesta dolaze novopridošli borci - mladići, koji ih uspješno zamjenjuju.

Na kraju želio bih da spomenem samo one kurire kojih se sjećam i da saopštim njihov borbeni put do kraja rata. Stevo Vojvodić prekomandovan je u 16. muslimansku brigadu i rat završio na dužnosti komandira čete. Sofilj Dušan upućen je u novofmirane srbijanske jedinice

i rat je završio na dužnosti komandanta bataljona. Milan Brujić Ljudo upućen je u 16. muslimansku brigadu i poginuo je kod Foče 1944. godine. Tode Marković poginuo je kod Rogatice na dužnosti desetara. Branko Babić poginuo kod Bijeljine na dužnosti komandira voda. Stevo Jakšić Stevica završio je rat na dužnosti komandira čete. Gojko Grandić završio rat na dužnosti političkog komesara čete i Mujo Lubić Mujica preživeo rat na dužnosti komandira voda.

Bilo je i drugih kurira u 4. bataljonu, kojih ne mogu sada da se sjetim, pa im ovom prilikom dugujem dužno izvinjenje. Ovo moje sjećanje vjerovatno će upotpuniti drugi borci 4. bataljona svojim priložima.

U stroju pred Vrhovnim komandantom

ILIJA BUKARICA

Prvih dana januara 1943. nisu vođene borbe, ali smo uređivali oružje i odjeću i izvodili strojeve vježbe. Među borcima se pričalo u povjerenju da se nešto krupno sprema. Mislili smo naprije da predstoji veliki pokret i zadaci brigade van Podgrmeča. Međutim, pokret je uslijedio u Jasenicu, i našli smo se postrojeni u iščekivanju da drug Tito izvrši smotru 4. krajiške divizije. Tu su bili veličanstveni trenuci.

Postrojena divizija je impresivno djelovala. Slično osjećanje sam imao i u stroju kada se formirala brigada. Sada je to bilo nešto drugo. Snažan osjećaj moći! Činilo mi se da nam niko ništa ne može. Mislio sam da će se i drug Tito iznenaditi kada nas toliko vidi na okupu. Zamjenik komandanta 2. brigade Đurin Predojević bio je mnogo angažovan oko uređenja stroja brigade i uzimanja podataka, koje je dao komandantu divizije Soši Mažaru za raport Vrhovnom komandantu.

Masa naroda bila je nepregledna. O tome je Košta Nađ u knjizi »Raport vrhovnom komandantu«, pored ostalog, napisao:

»Nikad do tada nisam vidio toliko slavija. Činilo mi se kao da je došao sav narod Podgrmeča. Neki su stigli čak i iz kozaračkih sela: i zbog smotre svojih mladića svrstanih u četiri bataljona Pete kozaračke i dva bataljona Druge krajiške, ali i zbog mitinga, u nadi da će vidjeti samog Tita... Slika naroda je neopisiva. Sve što su djevojke i žene krile u svojim škrinjama, sve lepo i čisto, njihova svakodnevna ruha, njihove najljepše haljine, njihove još nenošene marame - sve su izvukle i stigle u Jasenicu najsvečanijeg izgleda«.

Bina pred nama izgledala je veličanstveno: dekoracija, parole, a onda i velika Titova slika. Tito je stigao automobilom pred školu i ušao u nju da se zagrije i obavijesti o smotri i velikom zboru. Tog trenutka napetost je dostigla vrhunac. Poslije izvjesnog vremena Tito je krenuo iz škole prema nama. Čule su se komande »mirno« od Šoše Mažara, komandanta divizije, preko komandanta brigade i bataljona, do komandira četa. Drug Tito, u pratnji Šoše i Koste, prolazio je ispred stroja. Kad li će naići ispred nas, kakav li izgleda, da li će vidjeti i mene??? Navirala su pitanja i radoznalost. Tito je naišao i začas prošao, a meni je ostalo da razmišljam kako sam ga vidio. Učinilo mi se da je nekako drugačiji od nas i od onih koji su ga pratili, ali zašto i kako nisam znao. Kasnije

sam na slikama pokušao da nađem tu razliku, pa iako je njegov lik bio izrazit znao sam da je takvom gledanju doprinijela veličina njegove ličnosti i neograničena ljubav i povjerenje.

Poslije smotre nastalo je veselje naroda i vojske. Prohladno vrijeme i ugažen snijeg bili su kao izmišljeni za narodne igre i kozaračko kolo. Milan Gavrilović je za to bio nenadmašan. Čule su se njegove pjesme u kozaračkom kolu i usna harmonika za igru. Bio je nenadmašan i u diviziji, i na velikom zboru. Za ručak smo imali sve ono što se može u podgrmečkoj kući naći na božičnoj trpezi. Ali, to smo brzo obavili.

Tito je takođe brzo ručao i došao na zbor. Kozaračko kolo se zaljuljalo i buknuo u višestruke krivudave krugove. Čuo se njihov melodični glas. Bio sam uz njega. Tito se sa svojom pratnjom uhvatio u kolo baš pored nas, s druge Milanove strane, a neki su se uhvatili između Milana i mene. Vidio sam da je neko odvojio Milana od Tita, tako da je Milan, preko tog druga, držao Tita za ruku, kako se i hvata u tom kolu. Taj doživljaj ne mogu vjerno opisati. Poslije zбора, Milan i ja smo više puta pričavali to osjećanje. Milan kaže da mu je najteže palo što je mislio da se obrukao sa pjesmom, jer je izgubio glas i nije ga mogao poznati, ni dobro čuti. Stalno je imao osjećaj da svojom rukom drži ruku Vrhovnog komandanta. Sve što sam do sada pročitao o takvim trenucima nije ni izdaleka dočaralo ta osjećanja.